

УДК 373.3.016:[808:811.161.2'38]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

Людмила ЛУК'ЯНИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

Бібліографічний опис статті: Лук'яник, Л. (2024). Проблеми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 22–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто проблеми мовленнєвого розвитку учнів початкових класів. Тема є досить актуальною й визначається соціальною значущістю, що зумовлює важливість формування комунікативної компетентності школярів, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та культурою мовлення й створює фундамент для освіти на все життя. Високий мовленнєвий розвиток є запорукою міцних і ґрунтовних знань, а також сприяє цілісному гармонійному розвитку особистості.

Метою статті є теоретичний аналіз основних аспектів проблеми становлення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів.

Тема багатогранності проблеми у молодшого шкільного віку розкривається у фундаментальних класичних і сучасних наукових дослідженнях.

Враховано різні аспекти мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку: стан звуковимови, стан фонематичних процесів, стан складової структури слова, лексична сторона мовлення, формування граматичної будови мови, володіння зв'язним мовленням, розвиток інших процесів, стан зорово-просторових функцій. До того часу, коли дитина іде до школи, в неї словниковий запас збільшується настільки, що вона з легкістю може порозумітися з однолітками або дорослими на будь-яку повсякденну життєву тему, яка входить у сферу її інтересів.

Доведено, що якість освітнього і корекційно-педагогічного процесів великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості в навчанні і вихованні кожної дитини, її індивідуальні особливості. Третина учнів початкових класів має мовленнєві недоліки. Все це перешкоджає успішній навчальній діяльності та обумовлює нестійку успішність дітей. Через це вдосконалення системи корекційно-педагогічної роботи на даний час є першочерговим завданням.

Отже, в учнів початкових класів з нормотиповим розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному і фонематичному рівнях. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота педагогів над мовленнєвими недоліками учнів.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, культура мовлення, учні початкових класів.

Ljudmila LUKIYANIK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University, Plastova str., 31, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

To cite this article: Lukiyanik, L. (2024). Problemy movlennievoho rozvytku uchniv pochatkovykh klasiv [Problems of speech development of primary school students]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 22–28, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.6.4>

PROBLEMS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article considers the problems of speech development of primary school students. The topic is quite relevant and is determined by social significance, which determines the importance of forming communicative competence of schoolchildren, which involves mastering all types of speech activity and speech culture and creates a foundation for lifelong education. High speech development is the key to solid and solid knowledge, and also contributes to the holistic harmonious development of the personality.

The purpose of the article is a theoretical analysis of the main aspects of the problem of the formation of speech development of primary school students.

The topic of the multifaceted nature of the problem in primary school age is revealed in fundamental classical and modern scientific research.

Various aspects of the speech development of primary school children are taken into account: the state of sound pronunciation, the state of phonemic processes, the state of the component structure of the word, the lexical side of speech, the formation of the grammatical structure of speech, the possession of coherent speech, the development of other processes, the state of visual-spatial functions. By the time a child goes to school, his vocabulary increases so much that he can easily communicate with peers or adults on any everyday life topic that is within his sphere of interests.

It has been proven that the quality of educational and correctional and pedagogical processes is largely determined by the extent to which the potential opportunities in the education and upbringing of each child, their individual characteristics, are taken into account and implemented. A third of primary school students have speech deficiencies. All this hinders successful educational activities and causes unstable academic performance of children. Therefore, improving the system of correctional and pedagogical work is currently a priority task.

So, in primary school students with normotypical speech development, speech should be formed at the lexical, grammatical and phonemic levels. Therefore, an integral element of the educational process at this stage of society's development is the correctional and pedagogical work of teachers on the speech deficiencies of students.

Key words: speech development, speech culture, primary school students.

Актуальність проблеми. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти мета навчання в початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (вміння читати і писати), а й мовленнєвому розвитку школярів. Учень початкової школи повинен уміти висловлюватися в усіх доступних формах, типах і стилях мовлення (Zhuravl'ova, 2017). Розвиток мовлення має бути основним принципом навчання учнів початкових класів. За чотири роки навчання школярі повинні оволодіти писемним і усним мовленням на впевненому рівні, щоб вільно спілкуватися як з дорослими так і з однолітками на будь-яку тему, яка є доступною для їхнього віку (Derzhavnyu standart pochatkovoyi osvity, 2018).

Розвиток мови учнів є дуже важливою передумовою успішного навчання. Чим більше дитина читає, міркує, слухає, тим більше розвивається її пам'ять і тим легше вона отримує знання з усіх навчальних предметів, які вивчаються в початковій школі. Забезпечити розвиток мовленнєвого спілкування дітей молодшого шкільного віку означає навчити їх правильно висловлювати свої думки в усній і письмовій формі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан проблеми представлений теоретичними доробками науковців: В. Бадер, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Л. Нікоденко, А. Зимульдінової та ін. Наполегливо працюють у напрямі вирішення цієї проблеми відомі педагоги-новатори І. Гудзик, С. Ільїн, В. Краковський, С. Лисенкова, В. Шаталов та ін. Педагогічні і методичні питання формування мовленнєвої компетенції розробляли й сучасні вчені: І. Гудзик, Т. Ладжінська, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Пентиліук, Г. Шелехова та ін.

Метадослідження: теоретично обґрунтувати проблему становлення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів.

Завдання дослідження: розкрити специфіку мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Матеріали та методи дослідження. Для досягнення поставлених цілей та вирішення завдань використовувалися наступні методи дослідження. Теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних відомостей психолого-педагогічної та методичної літератури. Це дозволило ідентифікувати та узагальнити наукові матеріали для систематизації питань дослідження. Емпіричні: якісний і кількісний аналіз педагогічних спостережень, дослідницьких експериментів та експериментальних результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними спеціальних досліджень, в нормі дитина, яка навчається в школі, правильно вимовляє всі звуки рідної мови. На відміну від дітей дошкільного віку, учні висловлюються складними, поширеними реченнями, складають розгорнуті розповіді. Учні можуть уже детально та послідовно розповісти про те, що побачили чи почули, переказати оповідання чи казку, придумати кінець до оповідання, розповісти про події власного життя. Діти в процесі навчання в школі повинні навчитися розрізняти фантастичні і реальні події (Trofymenko, 2013).

Мовленнєвий розвиток учнів – це основне завдання сучасної початкової школи. Проблема є досить актуальною й визначається соціальною значущістю, що зумовлює важливість формування комунікативної компетентності школярів, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та культурою мовлення й створює фундамент для освіти на все життя. Високий мовленнєвий розвиток

є запорукою міцних і ґрунтовних знань, а також сприяє цілісному гармонійному розвитку особистості. Проте на сучасному етапі розвитку суспільства в загальноосвітніх школах навчаються діти, які мають мовленнєві недоліки (Byshova, Kondratyuk, 2006).

Початок навчання в школі веде до зміни способу життя, ставить вимоги до фізичної і психічної готовності школяра. Проте важливим чинником є мовленнєвий розвиток, адже зі збільшенням навчальних навантажень у школярів можуть виникати певні труднощі під час засвоєння шкільних предметів (Kutishenko, 2010).

Головною відмінністю мови дітей молодшого шкільного віку від дітей дошкільного віку – це її свідоме засвоєння. Діти навчаються робити звуковий аналіз слів, виділяти і диференціювати звуки у слові, засвоюють основні правила української мови. При цьому головна роль належить новому виду мовлення – писемному мовленню.

У школі цілеспрямовано перебудовується мовленнєвий розвиток – спочатку відбувається розрізнення і сприйняття звуків до усвідомленого цілеспрямованого використання всіх мовних засобів (Bot', 2010, p. 205).

Необхідні певні умови для того, щоб відбувався вчасний мовленнєвий розвиток, а саме:

- бути психічно і соматично здоровим;
- мати збережений слух і зір;
- мати нормотипові розумові здібності;
- мати достатню кількість мовного спілкування;
- мати задовільні показники розвитку пізнавальних процесів;
- мати повноцінне мовленнєве оточення.

Мовленнєвий розвиток дітей – це багатоаспектний компонент, який представлений наявністю:

- достатнього лексичного запасу;
- оволодіння чистою і чіткою звуковимовою;
- ґрунтовних знань і уявлень про навколишнє середовище;
- знань основ мовленнєвого етикету, образних виразів, приказок, загадок, прислів'їв;
- оволодіння граматичною правильністю мовлення;
- оволодіння фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів;
- вміння послідовно, логічно, за змістом доносити свої думки та переживання, перека-

зувати опрацьований текст, самостійно створювати розповідь;

– уміння точно відповідати на запитання, дотримуючись правил української мови (Kotyuk, 2013, p. 20).

Критеріями і показниками мовленнєвого розвитку учнів є:

- фонетична;
- лексична;
- граматична;
- діалогічна;
- комунікативна компетенції.

Стан звуковимови. У дітей шести-семи річного віку правильна вимова сформована у значної кількості учнів. Фонетичні недоліки мовлення спостерігаються у 31% дітей (викривлення, частіше заміни звуків). Особливо не повинно бути заміни одних звуків іншими, наприклад: «миска» замість «мишка».

Важливим аспектом у розвитку мовлення дітей шкільного віку є фонетична складова та розвиток у них дій та операцій, згідно з фонологічним компонентом мовної компетентності, а саме:

- аналіз мовного потоку за інтонацією, ритмом;
- фонетичний аналіз звукового складу слова;
- розрізнення і запам'ятовування слів за їхнім фонемним складом;
- розрізнення слів у мовному потоці оточуючих;
- установлення смислового зв'язку між звуковим оформленням слова та відповідними предметами і явищами, які воно позначає (Trofymenko, 2013).

Писемне мовлення є віддзеркаленням усного мовлення, адже дитина пише так, як розмовляє. Відбувається відбивання неправильної вимови на аркуші зошита, адже під час письма під диктовку дитина чує правильно оформлене мовлення вчителя, але повторює зазначений зразок, перекутивши дзвінкі-глухі звуки і т.д. Дітям із мовленнєвими недоліками необхідно надавати ранню своєчасну корекційну допомогу. Чим раніше буде розпочата корекція, тим кращим буде її результат (Savinova, Korniyenko, Verehova, 2020, p. 46).

Стан фонематичних процесів. Учень молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком повинен із легкістю розрізняти всі звуки на слух:

- тверді-м'які,
- дзвінкі-глухі,
- свистячі-шиплячі та ін.

Оволодіння грамотою, а саме процесами читання і письма, можливе лише тоді, коли учень чітко розрізняє на слух всі звуки мовлення. Також учень початкової ланки освіти повинен оволодіти елементарними вміннями звукового аналізу, проте це звичне діло вже і для дітей дошкільного віку, адже прості форми такого аналізу стають «доступними» дітям вже в дошкільному віці. Це і є один із основних показників, який показує про готовність дошкільника до переходу до наступної освітньої ланки.

Діти повинні вміти:

- чути і виділяти всі звуки у слові;
- навчитися чути і виділяти перший і останній звук у слові, підраховувати загальну кількість звуків;

– ділити слова на склади;

– ділити речення на слова.

На письмі внаслідок недорозвинення мовленнєвих процесів (аналізу, синтезу) найчастіше зустрічаються такі помилки:

- пропуски звуків;
- перестановки близьких за звучанням звуків;
- додавання зайвих букв та складів (Tsvynda, 2015, р. 10).

Стан складової структури слова. Оволодіння учнями складової структури слова представлене не лише кількісним складом слова, але і чіткою послідовністю звуків, його темпоритмічним оформленням та наголосом. Дитина шкільного віку, на відміну від дошкільного, повинна вміти чітко і безпомилково вимовляти довгі, складні слова, наприклад: «паралелепіпед», «гелікоптер» і т. д.

Недоліки, які пов'язані з порушенням складової структури слова, можуть проявлятися в перекручуванні порядку складів, зменшенні їх кількості, заміщенні одних складів іншими.

Лексична сторона мовлення. До того часу, коли дитина іде до школи, в неї словниковий запас збільшується настільки, що вона з легкістю може порозумітися з однолітками або дорослими на будь-яку повсякденну життєву тему, яка входить у сферу інтересів дитини. Якщо трирічна дитина з нормотиповим розвитком вживає до 500 слів і більше, то дитина шкільного віку має в запасі від 3500 до 7500 слів. Вона вживає всі частини мови: іменники, прикметники, займенники, дієслова, прийменники тощо.

Дитина в цьому віці засвоює смислове різноманіття слова за рахунок оволодіння

різними типами лексичних значень і їхньою диференціацією. У цей період відбувається накопичення різних смислових відтінків одного і того ж слова із мовлення оточуючих, сторінок казок, прослуханих оповідань.

Діти починають розуміти, що слова можуть об'єднуватися у різні смислові (тематичні) групи. Діти молодшого шкільного віку засвоюють логічно-понятійну співвіднесеність слів, у формуванні якої велика роль приділяється розвитку лексичної системності. У дітей даної вікової групи на високому рівні розвинені асоціативні реакції, які носять понятійний, логічний характер встановлюваних зв'язків між словами. Дітям легко дається утворювати слова за аналогією.

У словнику учня з'являються узагальнюючі слова (одяг, взуття, посуд, тварини, птахи, овочі, фрукти і т. д.).

Недорозвинення лексичної сторони мовлення впливає на розуміння прочитаного, навіть коли учень прочитає технічно правильно, не завжди розуміє значення прочитаних слів у тексті (Трофименко, 2013, р. 13).

Формування граматичної будови мови.

Показником нормотипового розвитку граматичної ланки мови є засвоєння і володіння дитиною основних граматичних форм:

- відмінкових закінчень іменників, дієслів, прикметників;
- числових форм всіх головних частин мови;
- особових форм дієслів;
- родових форм слів;
- видових категорій дієслів тощо (Cherednichenko, 2012).

У молодшому шкільному віці в процесі отримання нових систематичних знань здійснюється якісний розвиток володіння граматичною стороною мовлення, а саме засвоєння:

- чергувань у словозміні;
- граматичних категорій;
- системи морфологічних засобів;
- структури речення.

У дітей повинні бути сформовані навички словозміни та словотворення, також необхідно навчати:

- правильно вживати слова у множині (стіл-столи);
- узгоджувати слова в реченні: іменники з числівниками (шість олівців, сім козенят і т. д.);
- вживати різні прийменники (над землею, під столом, у білочки, за деревом);

– узгоджувати іменники з прикметниками в відмінку, роді, числі, (зелена трава);

– утворювати слова за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів (кішка – кішечка);

– утворювати прикметники від іменників (відносні і присвійні) (полуниця – полуничне, вовк – вовча).

– утворювати прості і складні речення (Revuts'ka, 2007, p. 97).

Володіння зв'язним мовленням. Вміння розгорнуто і зв'язно висловлювати свою думку є однією із умов успішного навчання в молодшому шкільному віці. І саме на даній ланці освіти вчитель намагається прищепити дані знання. Він вимагає, щоб учень відповідав не одним словом, а давав повну ґрунтовну відповідь, працював над складанням розповідей, написанням творів і переказом уже прочитаних літературних джерел. Робота над цією ланкою мовлення, як і над іншими, розпочинається ще у дошкільному віці. Учень молодшого шкільного віку повинен чітко та послідовно висловлювати свої думки.

Із початком навчання в школі учень опановує процесами письма і читання, що відкривають додаткові можливості для подальшого розвитку лексичного, граматичного і стилістичного аспектів мовлення дитини. У молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається внутрішнє мовлення, яке є важливим механізмом розумової діяльності. Спостерігається воно під час розв'язування різноманітних завдань, запам'ятовування інформації тощо (Khoma, 2015, p. 65).

Розвиток інших процесів. Одним із важливих показників готовності дитини до навчання в школі є розвиток дрібної моторики, що беззаперечно відбивається і на мовленні дитини. Адже не дарма говорять, що мовлення дитини знаходиться на кінчиках пальчиків. Розвиток дрібних м'язів пальців сприяє підготовці руки до письма.

Шляхи розвитку дрібної моторики:

– гратися тістом чи пластиліном;

– працювати з дрібними елементами, як камінчики чи маленькі намистинки;

– малювати фарбами (як пальчиками, так і тоненьким пензликом);

– штрихувати, розмальовувати кольоровими олівцями (простими або восковими), крейдою;

– різати ножицями;

– зав'язувати вузли або шнурувати взуття;

– робити пальчикові вправи («Горобчик», «Хлібчик», «Цей пальчик» та багато інших);

– робити аплікації з паперу чи природніх матеріалів;

– складати пазли (Rozhniv, 2019).

Стан зорово-просторових функцій. У молодшому шкільному віці дитина повинна добре орієнтуватися у просторі:

– визначати «праву» та «ліву» сторону;

– орієнтуватися в часових поняттях:

– хвилина, година, доба,

– частини доби,

– вчора, сьогодні, завтра;

– відповідно до словесної інструкції розміщати предмети у просторі (праворуч чи ліворуч, знизу чи зверху);

– розрізняти предмети за розміром і формою:

– квадрат, коло, овал, трикутник,

– більше – менше,

– великий – маленький.

У школярів молодшого шкільного віку розвиток мови відбувається за двома основними напрямками: по-перше, швидко розвивається словниковий запас та засвоюється морфологічна система рідної мови; по-друге, мова лежить в основі розвитку пізнавальних процесів:

– уваги;

– пам'яті;

– уяви;

– мислення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Доведено, що якість освітнього і корекційно-педагогічного процесів великою мірою визначається тим, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості в навчанні і вихованні кожної дитини, її індивідуальні особливості. Враховано різні аспекти мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку: стан звуковимови, стан фонематичних процесів, стан складової структури слова, лексична сторона мовлення, формування граматичної будови мови, володіння зв'язним мовленням, розвиток інших процесів, стан зорово-просторових функцій.

Отже, вучнів початкових класів з нормотиповим розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному, і фонематичному рівнях. Проте, якщо проаналізувати мовленнєву ситуацію у загальноосвітніх закладах, то можна простежити наявність мовленнєвих недоліків у значній кількості учнів. І ця тенденція з кожним роком збільшується. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бишова Т., Кондратюк О. Подолання логопедичних проблем молодших школярів. Київ : Шк. світ: Л. Галичина, 2006. 125 с.
2. Боть Л. Прагматичні особливості усного мовлення дітей молодшого шкільного віку. *Мовознавчий вісник*. 2010. № 11. С. 202–205.
3. Державний стандарт початкової освіти: Постанова кабінету міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf> (дата звернення: 14.06.21).
4. Журавльова Л. С. Особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів: Психолого-педагогічний аспект. Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи (м. Коломия, 30 листопада 2017). Івано-Франківськ : НАШР, 2017. С. 90–96.
5. Котик Т. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: Опорні конспекти лекцій для студентів заочної форми навчання спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2013. 71 с.
6. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
7. Ревуцька О. В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів : монографія. Бердянськ : ФО-П Ткачук О. В., 2007. 181 с.
8. Рожнів В. М. Ручки розвиваємо – гарно розмовляємо. Розвиток дрібної моторики. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 15 с.
9. Савінова Н. В., Корнієнко І. В., Берегова М. І. Викладання курсу «Логопедія» студентам спеціальності «Спеціальна освіта» : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2020. 229 с.
10. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
11. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 1. С. 9–13.
12. Хома О. М. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 49. С. 63–65.
13. Цвинда З. І. Роль фонематичних процесів в умовах формування навичок правильної звуковимови у молодших школярів. *Збірка скоромовок і чистомовок «Язичок у роті твоїй, ти ним добре володїй» для використання у навчальному процесі*. Кривий Ріг, 2015. 76 с.
14. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ) : навчально-методичний посібник (курс лекцій). Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 208 с.

REFERENCES:

1. Byshova, T., & Kondratiuk, O. (2006). Podolannya lohopedychnykh problem molodshykh shkolyariv. [Overcoming speech therapy problems of younger schoolchildren]. Kyiv : Shk. svit: L. Halitsyna [in Ukrainian].
2. Bot', L. (2010). Prahmatychni osoblyvosti usnoho movlennya ditey molodshoho shkil'noho viku. [Behavioral characteristics of our own movement ditey of a young child]. *Movoznavchyy visnyk – Monographic Bulletin*. № 11. P. 202–205 [in Ukrainian].
3. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity: Postanova kabinetu ministriv Ukrayiny vid 21 lyut. 2018 r. № 87. [State standard of quality education: Postanova of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (2018). URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Derzhavnyy%20standart%20pochatkovoyi%20osvity.pdf> (data zvernennya: 14.06.21) [in Ukrainian].
4. Zhuravl'ova, L. S. (2017). Osoblyvosti movlenniyevoho rozvytku molodshykh shkolyariv: Psykholoho-pedahohichnyy aspekt. [Personality traits of young people's development: Psycho-pedagogical aspect]. Aktual'ni problemy pedahohiky pochatkovoyi shkoly v konteksti osvity reformy – Actual problems of pochatkovoyi school pedagogy in the context of educational reform (m. Kolomyia, 30 lystopada 2017). Ivano-Frankivs'k : NASHR, P. 90–96 [in Ukrainian].
5. Kotyck, T. M. (2013). Metodyka rozvytku zv'yaznoho movlennya molodshykh shkolyariv: Oporni konspekty lektsiy dlya studentiv zaachnoyi formy navchannya spetsial'nosti «Pochatkova osvita». [Methodology for the development of coherent speech of junior high school students: Reference notes of lectures for correspondence students majoring in “Elementary Education”]. Ivano-Frankivs'k. [in Ukrainian].
6. Kutishenko, V. P. (2010). Vikova ta pedahohichna psykholohiya (kurs lektsiy). [Age and pedagogical psychology (course of lectures)]. 2-he vyd: navch. posib. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury, [in Ukrainian].
7. Revuts'ka, O. V. (2007). Zbahachennya leksychnoho zapasu molodshykh shkolyariv iz tyazhkymy porushennyamy movlennya u protsesi zasvoyennya slovotvorchykh zasobiv: monohrafiya. [Enrichment of the lexical reserve of younger

schoolchildren with severe speech disorders in the process of assimilation of word-forming means : monograph]. Berdyans'k: FO-P Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

8. Rozhniv, V. M. (2019). Ruchky rozvyvayemo – harno rozmovlyayemo. Rozvytok dribnoyi motoryky. [We develop our hands – we talk well. Development of fine motor skills]. Ternopil': Navchal'na knyha – Bohdan. [in Ukrainian].

9. Savinova, N. V., Korniyenko I. V., Berehova M. I. (2020). Vyklyadannya kursu «Lohopediya» studentam spetsial'nosti «Spetsial'na osvita». [Teaching the course “Speech therapy” to students majoring in “Special education”]. Navchal'no-metodychnyy posibnyk. Mykolayiv. [in Ukrainian].

10. Trofymenko, L. I. (2013). Korektsiynе navchannya z rozvytku movlennya ditey starshoho doshkil'noho viku iz ZNM: Prohramno-metodychnyy kompleks. [Corrective training on the development of speech of older preschool children with SEN: Program and methodical complex]. [in Ukrainian].

11. Trofymenko, L. I. (2013). Mekhanizmy zasvoyennya leksyko-hramatychnykh odynyt's' movy uchnyamy molodshoho shkil'noho viku iz nerizko vyrazhenym zahal'nym nedorozvytkom movlennya. [Mechanisms of assimilation of lexical-grammatical units of speech by students of primary school age with mildly expressed general underdevelopment of speech]. *Defektolohiya. Osoblyva dytna: navchannya i vykhovannya – Defectology. A special child: education and upbringing.* № 1. P. 9–13. [in Ukrainian].

12. Khoma, O. M. (2015). Suchasni pidkhody do rozvytku zv'yaznoho movlennya molodshykh shkolyariv na urokakh ukrayins'koyi movy v pochatkoviyi shkoli. [Modern approaches to the development of coherent speech of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons in primary school]. *Novyy vymir nauky ta osvity. Pedahohika i psykholohiya – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* № 49. P. 63–65 [in Ukrainian].

13. Tsvynda, Z. I. (2015). Rol' fonematychnykh protsesiv v umovakh formuvannya navychok pravyl'noyi zvukovymovy u molodshykh shkolyariv (Zbirka skoromovok i chystomovok «Yazychok u roti tviy, ty nym dobre volodiy» dlya vykorystannya u navchal'nomu protsesi). [The role of phonemic processes in the formation of the skills of correct sound pronunciation in younger schoolchildren (Collection of idioms and idioms “Tongue in your mouth, you have a good command of it” for use in the educational process)]. Kryvyi Rih. [in Ukrainian].

14. Cherednichenko, N. V. (2012). Pochatkovyy kurs navchannya ukrayins'koyi movy molodshykh shkolyariv iz tyazhkymy porushennyamy movlennya (TPM). Navchal'no-metodychnyy posibnyk (kurs lektsiy). [The initial course of learning the Ukrainian language for younger schoolchildren with severe speech disorders (SPD). Educational and methodological manual (course of lectures)]. Kyiv : Vydavnychyy Dim «Slovo», [in Ukrainian].